

16/11

DEN STÖRSTE PROKONSULN

I EN AV SINA berömda korrespondenser från boerkriget betecknade Winston Churchill den brittiske representanten i Sydafrika Alfred Milner som "mannen utan illusioner, den av bekymmer plågade men outtröttlige prokonsuln, som förstår båda parternas fel och förtjänster, som väger rätt och orätt i sin vägsål och som är besluten att använda sin kunskap och sin makt för att stärka imperiet". Liknande karaktäristiker, ofta ännu mera beundrande, påträffas överallt i memoarer och historiska skildringar från årtiondena kring sekelskiftet. Joseph Chamberlain, Asquith, Lloyd George, Balfour och Amery är några i sin uppskattning. Såvitt jag vet har ingen av de brittiska ledarna under denna tid av kolle-

ger och konkurrenter fått så enstämigt lovprisande eftermälen. Man talar om Milners realism, klokhet, insikter, opartiskhet, om hans överlägsna skicklighet som ämbetsman, förhandlare och regeringsmedlem. I tävlan mellan de stora prokonsulerna har eftervärlden givit Milner segern — han är, långt mer än Cromer, Curzon eller Lugard, ett levande namn i engelsk politik.

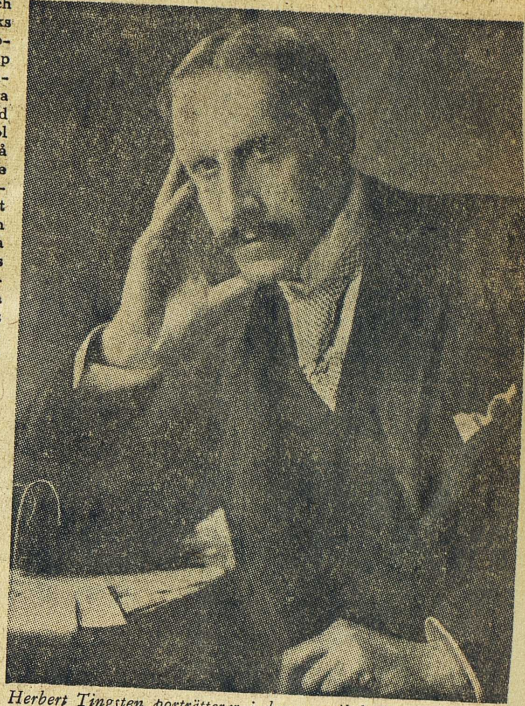
Alfred Milner (1854—1925) var född i en familj utan förmögenhet eller relationer; han tillhörde medelklassen i egentlig mening, inte den s k medelklass vilken i engelsk historia och litteratur ofta representeras av ofrälse bankirer och företagare med 10 000 pund i inkomster. Fadern var läkare, men framför allt en slarver med

sång och poesi som alibin, och hans avskräckande exempel tycks ha stimulerat sonens nästan abnorma flit och ambition. Med hjälp av släktingar och stipendier kunde Milner få inträde i en andra klassens privatskola och sedan vid Balliol College i Oxford. Balliol var då under Jowetts ledning på höjden av sitt rykte som fostrare av ämbetsmän, politiker och imperiebyggare; Milner vann så gott som alla tänkbara pris och tog en lysande examen. Hans politiska åskådning, som kan kännetecknas med orden patriotism och effektivitet, utformades under denna studietid: det brittiska imperiet var den stora makten i framstegets tjänst, och detta redskap skulle fulländas genom sociala och politiska reformer. Milner kallade sig vid denna tid liberal, men i sin imperialism stod han högern nära, och i sin socialreformism hade han anknytningspunkter till socialister av den typ som bildade Fabian Society. Det gällde att vara saklig, att handla, ordna och förbättra; mot partiprogram och ideologier var och förblev Milner skeptisk, även om själva sakhetslinjen innebar ett godtagande av gängse värderingar.

Efter en kort tid som stipendiat i Oxford flyttade Milner till London för att studera juridik. Han avlade en första examen, men blev aldrig advokat; under åtskilliga år blev han i första rummet publicist — som medarbetare i W T

Steads radikala Pall Mall Gazette — och föreläsare. Under denna tid skaffade han sig, vilket var något högst ovanligt för en blivande ämbetsman och politiker, en modern bildning. Att kunna, eller åtminstone kunna citera, Platon och Cicero var naturligt för en gentleman med ambition, men Milner studerade och föreläste om Lassalle och Marx i början av 80-talet (medan Marx ännu levde) och fick genom sådana prestationer ett välförtjänt rykte för märklig, nästan extravagant intellektuell aktivitet. Fyrtio år senare, då labour blev en makt i engelsk politik, kunde han därför diskutera

socialismens problem med skärpa och saklighet — vid sidan av hans inlägg verkar Lloyd Georges eller Churchills utfall som barnsligheter. Efter ett misslyckat försök att under liberal beteckning komma in i underhuset vid 1887 års val gled han småningom, som många andra liberaler, åt höger i reaktion mot Gladstones irländska politik. År 1887 blev han sekreterare till finansminister Goschen. Därmed började den stora karriären. 1889—1892 var Milner finansexpert i Egypten under Cromers ledning och skrev sin utomordentliga handbok "England i Egypten". 1892—1897 hade han en nyckelpost inom den engelska finansförvaltningen. 1897 utnämndes han på förslag av kolonialministern Joseph Chamberlain till guvernör i Kapkolonin och brittiskt ombud (high commissioner) i Sydafrika. Hans åtta år i Sydafrika, som omspände de hårda förhandlingarna med boerrepublikerna, boerkriget och rekonstruktionsperioden efter kriget, blev en historisk insats, som i väsentliga punkter är lika aktuell nu som för femtio år sedan.

Herbert Tingsten porträtterar i denna artikel den engelske politikern lord Alfred Milner (ovan).

Milner hörde till de imperialisterna som såg Englands välde som en uppfostran till självstyrelse — den tankegång som efter andra världskriget helt kommit att dominera brittisk politik. "Det är inte, eller inte bara, på vad engelsmän gör för Egypten som Englands sak vilar", skrev han i "England i Egypten". "Det är på vad England hjälper egypterna att göra för sig själva. Det brittiska inflytandet utövas inte för att tvinga ett främmande och utländskt system på ett motsträvt folk. Det är en kraft som verkar för de mest elementära idéer om hederlighet, humanitet och rättvisa... Oberoende för Egypten är lika väl ett engelskt intresse som välstånd i Egypten." Då Egypten blev i stånd att styra sig självt var det enligt Milner Englands plikt att dra sig tillbaka. Det är lätt att i praktiken komma ifrån sådana utfästelser genom att förklara att den behövliga mogenheten inte inträtt — och hur skall denna mogenhet mätas? — men det finns intet tvivel om att Milner menade allvar, att han enligt sin egen formulering var imperialist men inte jingo.

Som prokonsul i Sydafrika blev Milner emellertid anklagad för att vara jingo, för att vara imperialist av primitiv och föråldrad typ. Han ville visserligen, sådes det, nå en uppgörelse med sin store motståndare Paul Kruger i Transvaal, men han tog kriget med jänmmood och önskade att dess följd skulle bli ett engelskt välde i Sydafrika. Därför motsatte han sig de av både konservativa och liberala framförda kraven på att självstyrelse snabbt skulle införas och ville att en stark engelsk immigration skulle föregå oberoendet. Denna hans hållning stämde inte, kunde det påstås, med programförklaringen i boken om Egypten.

Detta är utan tvivel riktigt. Men under senare tid har Milners arbete i Sydafrika betraktats från delvis andra synpunkter. Man har betonat hans stora humanitära insatser, hans energiska och framgångsrika försök att hjälpa boerna efter kriget. Framför allt har man — på grund av vad som skett i Sydafrika efter andra världskriget — observerat och betonat att Milners krav på ett engelskt Sydafrika inte bara motiverades av nationalism, utan också av hänsyn till befolkningens majoritet, negrerna. Medan de flesta engelska politiker vid denna tid tänkte blott på engelsmän och boer och försöningen mellan dem, tänkte Milner också på de infödda, och självstyrelse med boerna som härskande grupp var för honom liktydigt med förtryck av de färgade raserna. Med en viss rätt kan där-

för sägas att Milner för femtio år sedan representerade tolerans och liberalism, medan hans motståndare, som prisades för sin generositet mot de besegrade, i tanklöshet och okunnighet förberedde vår tids vita diktatur.

Då Milner i början av sin ämbets-tid gav en mottagning för att fira drottning Viktorias diamantjubiläum uppstod ett betecknande intermezzo. Vårdinnan, hustru till en av Milners närmaste män, uppvaktades med blommor av en vit och en svart skolflicka. Hon kyssade båda flickorna till tack, sannolikt mera på grund av okunnighet om rasfördomarna än för att trotsa dem. En storm uppstod i pressen, särskilt i boertidningarna. Milner tog oförbehållsamt den angräpnade och förolämpade damen i försvar. "Jag anser att hon hade rätt", skrev han till en engelsk vän. "De flesta vita i Sydafrika anser att hon hade fel. Här är det stora sydafrikanska problemet ställt. Det är de inföddas problem. Spänningen mellan engelsmän och boer är svår nog. Men den är en småsak i jämförelse med motsättningen mellan vita och svarta." Det var denna fråga, fortsatte Milner, som i realiteten var den farligaste för Sydafrikas framtid.

I en rad memoranda och brev utförde Milner — som dock främst hade att syssla med Englands förhållande till de båda boerrepublikerna och boerna i Kapkolonin — samma tankegång. Man talade i England, skrev han i ett brev till Asquith, om att förbättra förhållandet mellan engelsmän och boer och att samtidigt trygga de inföddas ställning. Men det gick inte ihop. Boerna, och en stor del av de engelska kolonisterna, satte sig emot en liberal lösning av rasproblemet. Även i det engelska Rhodesia har de svarta blivit "skandalöst behandlade", skrev han, men ännu värre var läget i boerrepublikerna och Kapkolonin. Efter kriget underströk Milner från samma utgångspunkt att tidig självstyrelse för Sydafrika betyder dels att boerna inom kort skulle ta ledningen, dels en hänsynslös politik emot den svarta majoriteten.

Det kan hävdas att Milner inte med tillräckligt eftertryck framförde inföddingsproblemet inför den härskande engelska opinionen; han kände sig tvungen att i första rummet beakta förhållandet mellan engelsmän och boer. Men hans skrivelser i ämnet tyder på en ovanlig fördomsfrihet och framsynthet. Under årtionden efter Milners avgång kunde det visserligen synas som om den engelska statsledningens hållning varit riktig, åtminstone såtillvida som boermajoriteten tycktes hålla på en förening med England, som garanterade det vita väldet; att Smuts framdrev anslutning till England vid det andra världskrigets utbrott tockades som ett bevis på att den brittiska politiken lyckats. Efter nationalistsegern 1948 har däremot Milner fått rätt: den självstyrelse som Asquith, Balfour och Churchill beviljade boerna har inneburit både ett reellt lös-görande från England och ett brutalt minoritetsförtryck över den sydafrikanska befolkningens stora massa.

Då Milner, upphöjd till viscount, år 1905 lämnade sin post i Sydafrika hörde han till imperiets stora män; det var en heder att ha tillhört den grupp av unga män — "Milners kindergarten" — som varit hans rådgivare under prokonsulstiden. Men det politiska systemskiftet på nyåret 1906 innebar ett nederlag för Milners idéer och för honom personligen. De segrande liberalerna hade under valstriden angripit beslutet att importera kinesisk arbetskraft till de sydafrikanska gruvorna, och i detta sammanhang blev Milner

— bland annat i ett beryktat tal av den nye understatssekreteraren för kolonierna Winston Churchill — utsatt för en gemen nedvärdering. Den liberala regeringen arbetade än mera målmedvetet och snabbt än sin konservativa företrädare på självstyrelse i Sydafrika; parlamentsdebatterna 1909 om den nya konstitutionen visar en märklig blandning av okunnighet och illusionism hos de ledande politikerna. Under ett årtionde stod lord Milner i skymundan. Han försörjde sig på tillfälliga uppdrag och på de reträttplatser som är de brittiska lordernas pension — medlemskap i bolagsstyrelser. I överhuset slöt han sig till de konservativa; han uppträdde mot Lloyd Georges budget, 1911 års parlamentslag och förslaget om självstyrelse för Irland.

Hur stort Milners anseende var, trots hans relativa isolering, visade sig då han vid den stora regeringsombildningen i december 1916 blev en av krigskabinetets fem medlemmar. Hans insatser under de fyra år han stannade i regeringen är inte i detalj redovisade, men alla är ense om att han genom sin klokhet och energi blev en av de ledande männen under krigets sista år och den närmaste efterkrigstiden. Flera av hans medarbetare har hävdats att han näst efter premiärministern, Lloyd George, var den som gjorde mest för att föra kriget till seger. Att Foch blev chef för de allierade arméerna på våren 1918 synes främst ha berott på Milners initiativ.

Under sina sista år gjorde Milner en rad inlägg, av vilka de viktigaste samlades i boken "Questions of the hour" 1923. I dessa kunniga och vidsynta uppsatser, sannolikt de mest betydande som under detta skede skrevs av någon engelsk politiker, skisserade Milner en samtidigt nationell och socialt radikal idologi. Imperiets stärkande var såsom alltid huvudlinjen; Milner krävde protektionism för Englands räkning och tullunion mellan England och dominions samt systematiska åtgärder för produktionens och välförhållandets höjande i de efterblivna kolonierna — krav som först årtionden senare i viss omfattning verkligades. Samtidigt deklarerade han en förståelse för labours samhällskritik som stack av mot de konservativa och liberala ledarnas hållning. Den privata äganderätten borde visserligen bevaras, men kapitalismen borde ställas under starkare kontroll och den kollektiva produktionen utvidgas. Arbetet "bör hyra kapital, inte kapitalet arbete"; med denna sats rekommenderade han producentkooperation som en motvikt mot privatkapitalismen och statsingrepp för att säkra full sysselsättning. Dessa och andra radikala fordringar uppbars av en nationellt konservativ motivering: endast genom stora reformer kunde de sociala motsättningarna undanröjas och känslan för nationen och imperiet spridas till alla folkgrupper.

Någon bra och allsidig levnadsteckning över lord Milner finns inte. Hans memoranda och brev från Sydafrikatiden är samlade i två volymer. En framstående publicist, Edward Crankshaw, publicerade för några år sedan ett arbete ("The forsaken idea"), där Milner med en viss överdrift och romantisering framställes som tänkaren framför andra bland engelska statsmän under modern tid. Ett par i år utkomna böcker innehåller bidrag till Milners porträtt: Edgar Hols utmärkta "The Boer War" och J E Trenchs "Alfred lord Milner". Det sistnämnda arbetet avser att vara en fullständig biografi och bygger på aktstycken som Milners änka ställt till förfogande, men författaren har inte kunnat behärska och disponera sitt material. Vad som är av intresse i boken är snarast några personliga detaljer. Vi får veta att Milner — som gifte sig först några år före sin död — var förälskad i och friade till Margot Tennant, som föredrog Asquith och vid dennes sida blev ryktbar

för sin muntra pratsamhet och sina indiskreta memoarer; den återgivna brevväxlingen mellan Milner och Margot ger något av en tidsbild i sin sentimentala och idealistiska jargong. Vi får också veta att Milner uppvaktade Elinor Glyn, samtalade med henne om grekisk filosofi och tycktes henne vara "en reinkarnation av Sokrates". Att missromanens ledande författarinna hade Englands mest berömda filosof Bradley och dess berömdaste prokonsuler Curzon och Milner till beundrare och litterära rådgivare — Curzon var sannolikt också hennes älskare — hör till de meddelanden som inskärper smakens växlingar och tidens flykt.

HERBERT TINGSTEN

18/11

Apropå Stendhal

DA JAG med förtjusning läste Gunnar Ekelöfs boktips (DN 9/11) om Stendhal, där "Kartusianerklostret" rekommenderas i stället för "Rött och svart", kände jag ett behov att på en punkt göra ett tillägg till "försvar" för den sistnämnda boken. Den skildrar, som Ekelöf skriver, "en reaktionär streberidyll som vänds i tragedi", den är ett uttryck för beräknande fransk småstadsanda. I "Kartusianerklostret", i Italien, finns mera sol, lättsinne, glad äventyrlighet, civilisation. Visst är det så, och därmed motiverade Stendhal sin kärlek till Italien — i vad mån han byggde på realiteter eller illusion skall jag inte söka bedöma.

Men vad som också finns i "Rött och svart" är vad Léon Blum kallat det spanska draget, som gör att Julien Sorel dör på avrättningsplatsen i stället för att bli minister. Då han svor att fatta fru de Rénals hand eller vågade livet för att vinna fröken de La Mole, då han deltog i en sammansvärjning som kunde leda till hans undergång, då han slutligen sköt sin första älskarinna var han "spansk"; kan kastade bort fransk beräkning och brackighet för att vinna inre ära, för att — om man vill uttrycka sig religiöst och anglosaxiskt i stället — lyda sitt samvete. Påpekandet strider inte mot Ekelöfs sats, men det behövs kanske som komplettering av dem; utan detta "spanska" vore "Rött och svart" en bok av olidlig tristess. Den italienska idyllen — idyll därför att även giftmorden i denna miljö verkar opera —, den franska klättringen på byråkratin och rikedomens steg, den grandiosa spanska gesten i livsförakt och undergång — dessa föreställningar bryter ständigt, disharmoniskt, fram hos Stendhal. Bakom dem alla ligger, kan man kanske litet överdrivet påstå, den store korsikanen, som kunde ses som den franska ordningens skapare, som symbol för den tragiska spanska äran och som introduktör till Italien, där allt skimrar i överklighet, i dröm och teater.

HERBERT TINGSTEN